

ЮРИДИЧНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ НОРМАТИВНИХ МЕЖ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Попович Олена Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини
Чернівецький інститут «Одеська юридична академія»
м. Чернівці, Україна*

У сучасній правовій доктрині юридична визначеність розглядається не як суто техніко-юридична вимога до тексту закону, а як базовий правовий принцип, що охоплює передбачуваність правового регулювання, стабільність правового статусу особи, чіткість нормативних приписів та обмеження дискреції правозастосувача. В.О. Панкратова обґрунтовує, що основу цього принципу становить можливість особи планувати свою поведінку, усвідомлюючи її правові наслідки [1, с. 25]. Для кримінального права це має фундаментальне значення, оскільки саме тут проходить межа між тим, що не заборонено – дозволено, і таким, що не дозволено – заборонено.

У дослідженнях якості закону юридична визначеність традиційно розглядається як один із її критеріїв. Л.М. Легін підкреслює, що закон повинен не лише мати належну форму, але й забезпечувати реальне регулювання суспільних відносин, а надмірність і фрагментарність законодавства знижують його якість [2, с. 197–198]. У цьому ж руслі Д.Л. Драч і Т.В. Міхайліна пов'язують якість закону з його здатністю адекватно відтворювати зміст суспільних відносин і впливати на поведінку їх учасників [3, с. 57]. Відтак юридична визначеність кримінального закону не обмежується ясністю формулювань, а охоплює його здатність бути передбачуваним у процесі правозастосування.

Водночас у сучасній кримінально-правовій доктрині не підтримується теза про можливість досягнення абсолютної визначеності закону. З.В. Загинеї-Заболотенко обґрунтовує, що кримінальне законодавство завжди поєднує визначений і невизначений контент, до якого належать оціночні поняття, відкриті конструкції та дискреційні елементи [4, с. 67]. У цьому контексті ключовим є не усунення невизначеності, а встановлення її допустимих меж.

Саме ці межі зазнають найбільшого навантаження в умовах правового режиму воєнного стану. Оперативність криміналізації нових суспільно небезпечних діянь обумовлює використання узагальнених

та оціночних формулювань, які не фіксують чітких параметрів забороненої поведінки. Зокрема, у ст. 111-1 КК України («Колабораційна діяльність») законодавець оперує формулюваннями «провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором», «добровільне зайняття посади», «публічне заперечення збройної агресії», які не містять нормативно закріплених критеріїв їх розмежування. Це обумовлює необхідність їх змістовного наповнення в процесі правозастосовної діяльності. Аналогічний підхід простежується у ст. 111-2 КК України («Пособництво державі-агресору»), що не конкретизують форм відповідної поведінки. У результаті коло кримінально караних діянь визначається не через чітко окреслений перелік дій, а через оціночне встановлення їх змісту у кожному конкретному випадку. У свою чергу, диспозиція ст. 114-2 КК України («Несанкціоноване поширення інформації про Збройні Сили України») містить такі поняття, як «інформація про переміщення» та «можливість ідентифікації на місцевості», які не мають нормативно визначених меж і залежать від оцінки фактичних обставин справи. Це створює ситуацію, за якої одна й та сама поведінка може отримувати різну кримінально-правову оцінку залежно від підходів правозастосовувача. Подібні проблеми зумовлює і ст. 436-2 КК України («Виправдовування збройної агресії»), де використовуються формулювання «виправдовування», «визнання правомірною», «заперечення», що не мають чітких критеріїв відмежування від реалізації права на свободу вираження поглядів. У цьому випадку невизначеність проявляється не лише у змісті кримінально-правової норми, але й у необхідності її співвіднесення з конституційними гарантіями прав і свобод людини. У ст. 201-2 КК України («Незаконне використання гуманітарної допомоги») застосовано конструкції «нецільове використання» та «з метою отримання прибутку», які потребують додаткового встановлення їх змісту, зокрема з урахуванням конкретних умов отримання та використання такої допомоги, що також свідчить про залежність кримінально-правової оцінки від інтерпретації фактичних обставин справи.

Окремої уваги потребують зміни до низки норм Особливої частини КК України, в яких запроваджено кваліфікуючу ознаку «в умовах воєнного стану» (зокрема, у ст. 185, 186, 187, 189 КК України). Вказана ознака не супроводжується її нормативним визначенням, що ставить питання про межі її самостійного кримінально-правового значення та співвідношення із загальними умовами вчинення кримінального правопорушення.

У низці кримінально-правових норм, пов'язаних із інформаційною безпекою та діяльністю держави-агресора, законодавець використовує

юридичні конструкції, які апелюють не до чітко визначених дій, а до оцінки їх спрямованості або наслідків. Це проявляється у формулюваннях, що пов'язують кримінальну відповідальність із «сприянням», «підтримкою» чи «поширенням інформації» без деталізації конкретних способів їх вчинення.

Наведені положення свідчать про те, що в умовах правового режиму воєнного стану юридична визначеність кримінального закону зазнає суттєвої трансформації, коли зміст кримінально-правової заборони остаточно конкретизується не на етапі її закріплення у законі, а у процесі правозастосування. Така ситуація об'єктивно підвищує роль інтерпретації та дискреції правозастосовувача, що, у свою чергу, створює ризик неоднакової практики та розширювального тлумачення кримінально-правових норм.

Разом із тим зміст принципу правової визначеності не обмежується лише вимогами до формулювання правових норм, а включає також їх системну узгодженість, стабільність і передбачуваність застосування. Як зазначає Д.Ю. Мерцалов, правова визначеність охоплює комплекс взаємопов'язаних елементів, серед яких особливе значення мають стабільність правового регулювання, передбачуваність правозастосування та захист легітимних очікувань особи [5]. У цьому аспекті юридична визначеність виступає гарантією не лише формальної якості кримінального закону, а й довіри до нього як до інструменту правового регулювання.

Принцип правової визначеності, як підкреслює В.О. Панкратова, повинен реалізовуватися як на рівні правотворчості, так і у правозастосуванні, оскільки лише їх узгоджена дія забезпечує стабільність правового статусу особи та передбачуваність правових наслідків її поведінки [1, с. 26]. У сфері кримінального права це означає, що навіть за умов правового режиму воєнного стану недопустимим є формування кримінально-правових норм, зміст яких істотно залежить від подальшої практики їх тлумачення.

У контексті дослідження особливого значення набуває питання співвідношення визначеного та невизначеного контенту кримінального закону. Як зазначає З.В. Загинеї-Заболотенко, невизначеність є природною властивістю кримінально-правових норм, однак її розширення призводить до розмивання змісту кримінально-правової заборони та втрати нею функції чіткого орієнтира для поведінки особи [4, с. 68]. У такому випадку кримінальний закон формально зберігає чинність, але фактично втрачає свою регулятивну визначеність.

Необхідно також враховувати, що юридична визначеність тісно пов'язана із рівнем формалізації правових норм. К.К. Адаסקалиця звертає увагу на те, що чіткість і зрозумілість правових приписів мають

певну мінімальну межу, нижче якої норма втрачає здатність ефективно регулювати суспільні відносини [6, с. 10]. У кримінальному праві така втрата означає не лише технічний недолік, а створення передумов для довольного застосування кримінально-правових норм.

Заслуговує на увагу підхід В.О. Тулякова, який пропонує оцінювати якість кримінального закону крізь призму рефлексивної кримінально-правової ідеології. Йдеться про необхідність критичного переосмислення кожної кримінально-правової новели з точки зору її обґрунтованості: чи відповідає вона реальній криміногенній ситуації, чи не є реакцією на політичну кон'юнктуру або моральну паніку, чи не призводить до необґрунтованого розширення меж кримінальної відповідальності [8, с. 150]. Застосування такого підходу дозволяє по-новому оцінити проблему юридичної визначеності кримінального закону в умовах правового режиму воєнного стану. У цьому випадку визначеність постає не лише як характеристика тексту кримінально-правової норми, а як результат обґрунтованої кримінально-правової політики. Відсутність такого рефлексивного аналізу призводить до ситуацій, коли під гаслом забезпечення безпеки кримінально-правові заборони поширюються на дедалі ширші категорії поведінки, що фактично розмиває їх нормативні межі.

Таким чином, юридична визначеність кримінального закону в умовах правового режиму воєнного стану зазнає якісної трансформації: вона перестає бути виключно властивістю нормативного тексту і набуває динамічного характеру, що формується при взаємодії процесів нормотворчості та правозастосування. Саме ця трансформація свідчить про необхідність переосмислення підходів до оцінки якості кримінального закону, оскільки від рівня його визначеності залежить збереження чітких меж втручання держави у сферу прав і свобод людини.

Література:

1. Панкратова В. О. Принцип правової визначеності: загально-теоретична характеристика : монографія. Суми : Університетська книга, 2016. 185 с.
2. Легін Л. М. Поняття та критерії якості закону: проблеми визначення. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 196–204.
3. Драч Д. Л., Міхайліна Т.В. Поняття, сутність та значення якості закону. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 56–60.
4. Загинеї-Заболотенко З. В. Невизначеність vs визначеність кримінального законодавства України. *Право України*. 2020. № 2. С. 67–80.

5. Мерцалов Д. Ю. Багатоаспектність принципу правової визначеності. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. DOI: 10.5281/zenodo.15334429.

6. Адаскалиця К. К. Правова визначеність як вимога до формалізації норми права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2024. Вип. 17(29). С. 10–18.

7. Туляков В. О. Ідеологія, пенальний популізм і якість кримінального закону. *Ефективність досудового розслідування: виклики та шляхи оптимізації* : матеріали кругл. столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Кієво-Могилянська академія» 26 лют. 2026 р. Київ, 2026. С. 142–152. URL: <https://hdl.handle.net/11300/32646>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-613-6-77>

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ОСНОВА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Продан Тетяна Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,*

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Злочинність є складними соціально-правовим явищем, що становить негативний феномен для суспільства і держави та чинить руйнівний вплив на суспільні відносини. Не є таємницею, що для ефективної протидії злочинності необхідно розробляти дієві заходи, які формуються на основі дослідження кримінологічної характеристики окремих видів злочинності. Водночас аналіз кримінологічної характеристики окремих видів злочинності є лише підґрунтям для розроблення таких заходів. Для того щоб вони були ефективними та науково обґрунтованими, необхідно здійснювати їх аналіз із врахуванням прогностичного методу. Відповідно, прогнозування злочинності виступає фундаментом для організації протидії злочинності, що реалізується державними органами та громадськими організаціями. Прогнозування є важливим елементом системної протидії злочинності, оскільки саме на його основі можливо своєчасно приймати рішення щодо впливу